

УДК 347.6

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, СПРЯМОВАНИХ НА ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ТА БЕЗДОГЛЯДНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

**І.В. МАЛОВІЧКО, аспірант¹ 4 року навчання,
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова**

Проведено дослідження функціонування громадських організацій, діяльність яких спрямована на подолання дитячої безпритульності та бездоглядності в першій половині XX ст. в УРСР.

Дитяча безпритульність, вулична безпритульність, масова безпритульність дітей, товариство, УСРР.

Рівень життя населення будь-якої держави можна оцінити, якщо звернути увагу на умови, в яких перебувають діти. Сьогодні в Україні кількість дітей, які не мають батьківської опіки, завелика – на 1 березня 2013 р. кількість дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні становить 94 тисячі, що відповідає ситуації після закінчення Другої світової війни, коли основними причинами цього соціального явища були втрата батьків, розруха, голод.

Актуальність теми обумовлена подоланням дитячої безпритульності, як загрозливої соціальної аномалії, що вимагає невідкладних заходів матеріально-фінансових, організаційно-правових, соціально-психологічних дій з боку державних органів влади та широкої громадськості.

Метою дослідження є з'ясування взаємодії державних органів та громадськості в подоланні масової дитячої безпритульності та бездоглядності, що виникла в Українській Радянській Соціалістичній Республіці, узагальнення досвіду їх діяльності та можливості використання кращих практик у сучасних умовах.

Причини виникнення безпритульності у 20-х роках XX ст., окремі аспекти її подолання розкриті в дисертаційних дослідженнях С.С. Коваленко, І.І. Діптан, Б.Б. Драмарецького, А.Г. Зінченко, В.Є. Виноградової–Бондаренко, окрему увагу діяльності громадських організацій, зокрема діяльності товариства «Друзі дітей» присвячено дисертаційну роботу Л.В. Олянич.

---

¹ Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В.Л. Федоренко

В УСРР 20–30-х рр. ХХ ст. була створена і діяла система державних органів та громадських організацій, які переймалися проблемами дитячої безпритульності, маючи густу мережу соціально-виховних установ. Тому дослідження досвіду їхньої діяльності має не лише наукове, а й практичне значення для вирішення сучасних питань. Дослідження минулого не дасть готових відповідей та рекомендацій по вирішенню питання подолання дитячої безпритульності та бездоглядності, але допоможе виявити ефективні форми і методи роботи, уникнути помилок та прорахунків у сучасних умовах.

Значне місце у системі охорони дитинства, подолання дитячої безпритульності та бездоглядності, починаючи з 20-х рр., було відведено громадським організаціям. Тоді вперше було запроваджено практику створення спеціальних організацій на громадських засадах для сприяння державним органам у боротьбі з безпритульністю, бездоглядністю серед неповнолітніх.

У 1920 р. Постановою Народного комісаріату освіти при відділах соціального виховання були започатковані своєрідні підрозділи громадського сприяння – дитячі соціальні інспекції. На них покладалося виявлення дітей, які потребували допомоги; участь у заходах боротьби з безпритульністю і бездоглядністю, передусім, профілактичних; залучення широких верств населення до роботи у цій галузі [1, с. 27–28].

До обов'язків дитячої соціальної інспекції включався облік дітей, виявлення випадків експлуатації та поганого поведіння з неповнолітніми на підприємствах та в установах, чергування у громадських місцях із метою вилучення безпритульних, жебраків та правопорушників, направлення або супроводження їх до дитячих закладів, комісій у справах неповнолітніх, чергування в приймальниках, колекторах, а також у названих комісіях [2, с. 87–88].

Народним комісаріатом освіти були започатковані дитячі соціальні інспекції, а Центральною комісією допомоги дітям – товариство «Друзів дітей».

Діяльність цих громадських утворень регламентувалася відомчими нормативними актами, якими визначався їх правовий статус, структура, завдання, порядок роботи. Обидві організації мали широке коло обов'язків, як у роботі з неповнолітніми безпритульними, бездоглядними та правопорушниками, так і, загалом, в охороні дитинства. Нормативно було визначено сфери діяльності та конкретні завдання для кожного напрямку роботи. Істотне значення мало надання членам осередків та співробітникам дитячої соціальної інспекції права при виконанні своїх обов'язків звертатися по допомогу до органів адміністративної влади, які були зобов'язані всебічно сприяти їх роботі. Відмінністю осередків «Друзів дітей» було самофінансування за рахунок пожертвувань, членських внесків, прибутків від благодійних акцій та виробничих підприємств.

Ефективне виконання обома названими громадськими організаціями покладених на них обов'язків вимагало належної організації роботи. Тому підпорядковувалися вони державним органам соціального виховання, охорони здоров'я, комісіям допомоги дітям. Для внутрішнього управління передбачалося створення президій, бюро, трійок, які мали підтримувати зв'язки з іншими органами та організаціями, планувати роботу та підбивати її підсумки.

У роботі з неповнолітніми безпритульними та правопорушниками дитячі соціальні інспекції мали вживати заходів для поновлення зв'язку безпритульних з батьками, повернення іногородніх на батьківщину; відвідувати місця зосередження безпритульних, влаштовувати останніх до установ соціального виховання, проводити з ними виховну роботу;

Одним із напрямів діяльності дитячої соціальної інспекції була робота з дорослими, зокрема, батьками. Інспектори повинні були інформувати їх про обов'язки щодо дітей, щоб попередити порушення їх інтересів. У випадках свідомого зловживання батьківськими повноваженнями, мали порушувати питання про притягнення до відповідальності.

Крім дитячої соціальної інспекції, у досліджуваній період було створено ще одну громадську організацію, спеціально призначену для роботи у галузі охорони дитинства та боротьби з безпритульністю, бездоглядністю й правопорушеннями неповнолітніх, – товариство «Друзів дітей». Осередки товариства почали формуватися з ініціативи Центральної комісії допомоги дітям у 1924 році. Тоді ж було видано «Положення про осередки «Друзів дітей» на підприємствах та в установах».

Серед завдань зазначалися: проведення, за дорученням державних органів або за власною ініціативою, заходів із рятування дітей, покращання їх становища; допомога бездоглядним; фінансова підтримка дитячих установ; сприяння органам охорони праці у боротьбі з порушеннями трудових прав неповнолітніх, а також ознайомлення працівників свого підприємства зі становищем дітей, необхідними заходами охорони дитинства, залучення нових членів до товариства «Друзів дітей».

До осередку могли входити усі працівники трудового колективу, а також члени їхніх сімей. Істотною відмінністю осередків «Друзів дітей» від дитячих соціальних інспекцій було самофінансування. Положенням передбачалося, що бюджет осередків складається з членських внесків, зборів, пожертвувань, надходжень від концертів, вистав, інших культурних заходів, а також прибутків від виробничих підприємств, організованих товариством за згодою Центральної комісії допомоги дітям.

Необхідно зазначити, що у першій половині ХХ ст. істотну роль у становленні системи освіти та виховання відігравали й інші громадські організації. Так, серед громадських організацій, діяльність яких була

спрямована на боротьбу з дитячою безпритульністю та бездоглядністю було Селянське товариство взаємодопомоги. Серед основних завдань Селянського товариства взаємодопомоги, діяльність якого регламентувалася Положенням, затвердженим 23 січня 1925 р., було надання допомоги сиротам, захист їх інтересів, боротьба з бездоглядністю та здійснення опіки. Товариства також мали сприяти державним органам в утриманні й забезпеченні шкіл, дитячих будинків, безкоштовних їдалень [4]. Допомога могла бути трудовою, правовою, натуральною або грошовою. Правова допомога надавалася шляхом спостереження за правильним та своєчасним виділенням дітям земельних ділянок, попередження виселень їх із приміщень, захисту від експлуатації, контролю за наданням встановлених законом пільг.

Значна роль у подоланні безпритульності й бездоглядності була відведена Українському Червоному Хресту (далі – УЧХ). Ця організація розпочала свою діяльність під час громадянської війни. 13 липня 1920 р. Уряд офіційно дозволив УЧХ працювати на території УСРР. Одним з основних завдань, поставлених перед УЧХ, був захист дітей від насилля та жорстокості в період військових дій [5].

У 1924 р. було видано «Положення про місцеві комітети Українського Червоного Хреста», згідно з яким до завдань, так званої, червоно-хресної роботи входило влаштування притулків для безпритульних дітей, організація при них (або окремо) майстерень, де б діти навчалися певному ремеслу або сільськогосподарським роботам. Положенням передбачалася плановість роботи УЧХ. Зокрема, місцеві комітети на початку своєї діяльності мали розробити відповідно до місцевих умов та своїх матеріальних ресурсів плани. Того ж року Політбюро ЦК КП(б)У схвалило входження Українського Червоного хреста до Міжнародної спілки допомоги дітям. Слід зазначити також, що у складі УЧХ був створений дитячий відділ, на який припадало 30–40 % усіх коштів цієї громадської організації. Допомога дітям проводилася у трьох напрямках – боротьба з дитячою безпритульністю, підтримка дітей безробітних та допомога дітям на селі [1, с. 27].

Значну допомогу голодуючим та безпритульним дітям надавали міжнародні організації. Діяли Американська адміністрація допомоги (далі – АРА), організація Ф. Нансена, Американська менонітська допомога, Міжнародна спілка допомоги дітям, Міжнародний робітничий комітет допомоги та Шведський Червоний Хрест. Правовою основою їх діяльності була постанова ВУЦВК від 15 лютого 1922 р. «Про роботу іноземних організацій допомоги голодуючим» [6]. Цим нормативним актом іноземним організаціям гарантувався режим найбільшого сприяння. тощо. Силами громадських іноземних організацій була створена мережа громадського харчування в п'яти губерніях України. Значну допомогу надала міжнародна Спілка допомоги дітям, перші їдальні якої відкривалися в жовтні 1921 року. З цього періоду і до червня 1923 р. було

надано 121 млн. гарячих обідів для дітей і видано 375 тисяч продовольчих пайків. Загалом у 1921–1922 рр. іноземні організації забезпечували харчуванням 3,5 млн. дітей.

Отже, тогочасні громадські організації, які брали участь в охороні дитинства й боротьбі з безпритульністю, бездоглядністю та правопорушеннями неповнолітніх, можна умовно розділити на три категорії: спеціально створені для проведення цієї роботи (товариство «Друзів дітей» та дитячі соціальні інспекції); організації, які виконували окремі завдання у зазначеній галузі (комісії господарського сприяння дитячим закладам, комітети сприяння школі на селі, комітети сприяння загальному обов'язковому навчанню), та організації, чия діяльність була пов'язана з охороною дитинства (селянські товариства взаємодопомоги, Український Червоний Хрест, іноземні гуманітарні організації).

На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що протягом досліджуваного періоду сформувалася правова база функціонування системи не лише державних органів, а й громадських організацій, уповноважених охороняти дитинство та вести боротьбу з безпритульністю й бездоглядністю дітей.

Список літератури:

1. Зінченко А.Г. Досвід подолання дитячої безпритульності в Україні в 20-х роках / А.Г. Зінченко. – К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. – 35 с.
2. Кодекс законів о народном просвещении: Утвержден Постановлением ВУЦИК от 25.10.22 г.; введен в действие Постановлением ВУЦИК от 22.11.22 г. // СУ Украины. – 1922. – № 49. – Ст. 729.
3. Положение о ячееках друзей детей на предприятиях и в учреждениях, 1924 г. // Детское право. – 1924. – С. 22–23.
4. Положение о селянских обществах взаимопомощи, 23 января 1925 г. // СУ Украины. – 1925. – № 3. – Ст. 21.
5. Про Український Червоний Хрест : Постанова РНК УСРР від 13 липня 1920 р. // Закони України. – 1920. – № 19. – Ст. 376.
6. О работе иностранных организаций помощи голодающим : Постановление ВУЦИК от 15 февраля 1922 г. // СУ Украины. – 1922. – № 7. – Ст. 122.

Проведено исследование функционирования общественных организаций, деятельность которых направлена на преодоление детской беспризорности и безнадзорности в первой половине XX века в Украинской РСР.

Детская беспризорность, уличная беспризорность, массовая беспризорность детей, товарищества, УССР.

A study of the functioning of civil society organizations which are aimed at combating child homelessness and neglect in the first half of the XX-th century in the USSR.

Children homelessness, street homelessness, mass homelessness of children, society, USSR.